

Nagy Szulejmán szultán szigetvári türbéjének kutatása (1903-2015)¹

Pap Norbert² – Kitanics Máté³

ABSTRACT

Keywords: Ottoman, Suleiman the Magnificent, türbe, Szigetvár, Turbék, landscape reconstruction, geoarcheology

The search for the türbe (tomb) of Suleiman the Magnificent in Szigetvár has been ongoing for more than 110 years and already yielded numerous publications. Researchers of different disciplines typically represented a narrow professional viewpoint and strictly limited methodologies before 2013. After 2013 multidisciplinary examinations have been conducted and they applied different methods, including scientific methods as well. As a result, the suitability of the former examination sites (the locations along the Almás stream and the church of Virgin Mary in Turbék) was successfully rebutted, and the presumed buildings of the Suleiman tomb complex were identified at a new, previously not considered location. This paper enumerates the main findings of the research conducted during the last 110 years, highlights contradictions and interprets the geographical situation in which sources shall be understood.

1. Bevezetés

A Magyarország tekintélyes részét is meghódító I. Szulejmán szultán (1520–1566) Szigetvár ostroma során a saját sátrában halt meg. A haláleset pontosan nem beazonosítható betegség miatt, 1566. szeptember 7-én hajnalban, nem sokkal a védők kirohanása előtt következett be. A vár bevételekor elesett Zrínyi Miklós várkapitány, a Magyar Királyság zászlósura, a horvát nemzettelé válás szempontjából is fontos nemesi család sarja és vele együtt szinte a teljes keresztény védősereg, mintegy 2300 fő. Oszmán oldalon is legalább 20.000 fő halt meg. A 16–17. században olyan fontosnak látták az eseményt, hogy azt Richelieu bíboros így aposztrofálta: „*a csata, amely megmentette a civilizációt*”.

A trónörökös II. Szelim (1566–1574) úgy rendelkezett, hogy a haláleset helye fölé türbét, díszes sírkápolnát emeljenek. A következő szultán 1576-ban két közeli falut (Becefa és Csütörtökhely) rendelt az emlékhely szolgálatára, és a szigetvári béget, valamint a halveti derviseket bízta meg a türbe gondozásával, őrzésével. A síremlék védelmére palánkot építettek, és állandó őrséget is kirendeltek. A türbe kiemelt politikai jelentőségére utal, hogy a birodalom nagyvezíre, Szokollu Mehmed egy méltó dzsámit is állíttatott a síremlék mellé. A vidéki környezetéből kitűnő, kiemelkedő esztétikai értékű mauzóleum körül kialakult épületcsoportra, településre a 17. század végén már mint egy kisebb városra tekintettek, melyet a kortársak

¹ A tanulmány az NKFIH K 116270 kódszámú projektjének keretén belül készült. A cikk alapjául szolgáló kutatásokat a következők támogatták: Török Együttműködési és Fejlesztési Ügynökség; Szigetvár Város Önkormányzata; Mecsekérc Zrt., Pannon Talentum Alapítvány; GeoResearch Nkft.

² PhD, tanszékvezető egyetemi docens, PTE TTK Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszéke.

³ PhD, tudományos munkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet.

Turbéknak neveztek. Párhuzama nem ismert, egyedülálló település volt, amely az iszlám térhódítását jelképezte a térségben.

A türbe és a település pusztulása a Habsburgok vezette felszabadító háborúk idejére esett. Szigetvár blokádja (1688–1689) idején a helyi harcokban elpusztultak a turbéki lakóépületek. A dzsámít és a türbét 1689-ben templommá, kápolnává szentelték fel, de csak néhány évig tölthettek be szakrális funkciót, mivel lebontották őket. 1693-ban a bécsi Haditanács már azt vizsgálta, hogy az épületek elbontásából, az anyaguk eladásából származó pénz hová került? A helyre vonatkozó emlékezet – fennmaradt épületek híján és a hely területhasználati jellegének változásával – idővel elhalványult: a 17. századi Turbék „elveszett”. A 19. század végére, amikor a tudományos érdeklődés a helyszínnel kapcsolatban felébredt, már csak legendák és néhány részben ellentmondásosnak tűnő történeti forrás állt a kutatók rendelkezésére. A síremlék helyét az elmúlt több mint egy évszázadban nem sikerült azonosítani, ugyanakkor a vizsgálatokat végzők a türbe vonatkozásában több helyszínt is elképzelhetőnek tartottak.

A szultáni halálhelyet az emlékezetpolitika többször is átértelmezte. A kitüntetett figyelem alkalmanként lökést adott a kutatásoknak, de sajátosan befolyásolta is az adható válaszokat, választott módszereket vagy éppen az eredményeket. A sírhelyhez kötődő legendák, misztikus hiedelmek, az ezekből kinőtt, időnként fantasztikus elképzelések, illetve a többféle narratíva a türbe-lokalizáció kérdésének komplex és interdiszciplináris megközelítését teszik szükségessé.

2. A kutatás nemzetközi előzményei és kontextusa

Mauzóleumok az oszmán elit tagjai közül az uralkodócsalád tagjainak, a világi vezetőknek és a szentként tisztelt vallási vezetőknek épültek. Míg az első csoporté az állam költségén, addig a világi vezetőké saját vagyonukból, a vallási vezetőké pedig gyakran tisztelők felajánlásaiból készült. A fennmaradt türbék száma az egykori birodalom területén több ezres nagyságrendű, csak Isztambulban 487 áll (TEKSARI 2005). Az építészeti forma perzsa eredetű, az oszmánok a szeldzsukok révén ismerték meg (TURAN 1971). Sokféle sírépítészeti megoldást neveztek türbének (vasrács-szerkezet, baldachinos tetőszerkezet, zárt épület). Jellemzően kúpos, majd félgömb alakú kupolás szerkezettel épültek, díszítésük növényi, geometrikus és kalligrafikus elemekből áll. Alaprajzuk leggyakrabban hat-, hét-, vagy nyolcszögletű, olykor négyszögletű, de az előbbieknél több szögű alaprajz is előfordul. A pénzügyi lehetőségek függvényében márvánnyal, falicsempékkel és festéssel díszítették őket. Stílusuk a birodalom korai éveiben Burszában és Iznikben fejlődött ki (ASLANAPA 1984) (GOODWIN 2003). A temetési szertartás az iszlám szellemében, jól körülírt szabályok szerint történt (KIA 2011). A muszlim temetkezési helyeket kegyeleti okokból jellemzően nem lehetett bolygatni. Ezért a szultáni türbék teljes körű feltárására sem kerülhetett sor. Külső és belső megjelenésüket, a felhasznált textíliákat viszont tanulmányozták (ÇALIŞKAN 2004).

Az Oszmán-dinasztia 36 uralkodója közül a korai oszmán szultánok sírépítményei Burszában találhatóak, II. Mehmed szultán (1451–1481) uralkodását követően pedig Isztambulban temetkeztek. Az uralkodóknak és családtagjaiknak összesen 42 türbéje épült az új fővárosban. Kivételesen, szimbolikus megfontolásból azonban sor került néhány fővároson kívüli uralkodói türbe, illetve emlékmű felépítésére is (Koszovó, Turbék).

A magyarországi oszmán hódoltság időszakában 18 mauzóleum létesítéséről tudunk. Ezek közül egy Szulejmán szultáné, 10 világi vezetőké, 7 pedig szentként tisztelt derviseké volt (SUDÁR 2014). A két máig épen fennmaradt magyarországi türbe (Idrisz babáé Pécssett, Gül babáé Budán) hatszögletű, kupolával fedett és balkáni építészeti párhuzamokat mutat (GERŐ 1980) (SUDÁR 2014) (K. PINTÉR – SUDÁR 2014). Az Idrisz baba türbe régészeti feltárása során a türbe épülete alól egy arccal Mekka felé forduló, melléklet nélküli halott került elő (MÖLLER 1913) (GERŐ 1976, GERŐ 1980).

Az általunk vizsgált turbéki sírterület szempontjából a kiemelkedő jelentőségű nemzetközi kutatási előzmények száma nem nagy. Ezek elsősorban a korabeli szultáni temetkezésekkel, főként pedig I. Murád koszovói türbéjével foglalkoznak. Nicolas Vatin a haláleset körülményeit vizsgálva vitatja, hogy a belső szervek kiemelése Szigetváron ténylegesen megtörtént volna (VATIN, 2005). Ezzel szemben Feridun Emecen a belső szervek eltemetése mellett érvel (EMECEN 2014). A kutatás jelen állása szerint a szakértők azt valószínűsítik, hogy a turbéki mauzóleum egy ún. maqam-türbe volt (emléktürbe, melyben nem került sor temetésre) (ÖNKAL 2009). Ebből a korszakból II. Bajezid, I. Szelim, Nagy Szulejmán és II. Szelim temetkezéseit, síremlékeik jellemzőit Zeynep Tarım Ertuğ dolgozta fel (TARIM ERTUĞ 1999). A II. Mehmed szultán halálával kapcsolatos eseményekről Uzunçarşılı (UZUNÇARŞILI 1970) írt, II. Bayezid haláláról pedig Tekindağ adott ki rövid értekezést (TEKINDAĞ 1970). A jelen vizsgálatunk szempontjából legfontosabb párhuzam, a többször átépített koszovói síremlék, I. Murád mauzóleumának komplex építéstörténetét Senyurt dolgozta fel (SENYURT 2012). A koszovói emléktürbe körül egy több épületből álló *küllüye* épült fel, hasonlóan a turbékihoz. Ez is zarándokhelyként működött, de erődítmény nem védte (AYVERDY 1957) (EYICE 1962) (İBRAHIMGİL – KONUK 2006). A belső szerveket ebben az esetben is a csatatéren temették el, az uralkodó porhüvelyé pedig burszai mauzóleumában nyugszik, hasonlóan, ahogy Szulejmán teste isztambuli türbéjében (SENYURT 2012).

A szigetvári kutatásnak sajátos keretet ad az a körülmény, hogy a 36 oszmán uralkodó síremléke Burszában és Isztambulban mind fennmaradt, a historikus emlékmű sír építmények közül pedig egyedülálló módon csak I. Szulejmáné pusztult el és tűnt el hosszabb időre nyomtalanul. Feltehetőleg a határvidéki helyzettel (a védelmi szükségletekkel), politikai jelentőségével és a zarándokok kiszolgálásával összefüggő szolgáltatási igényekkel függ össze az, hogy a sír körül egy zarándoktelepülés alakult ki, amelynek párhuzama másutt egyelőre nem ismert.

3. A szigetvári Szulejmán türbe tudományos kutatásának előzményei

A szigetvári Szulejmán sírhely kutatása kapcsán az első tudományos igénnyel készült publikáció az 1903-ban, Németh Béla által írt *Szigetvár története* című monográfia volt (NÉMETH 1903), amely részben történeti tényekre, részben pedig legendákra épült. A „márvány” síremléket Németh szerint a szultáni sátor helyén emelték ott, ahol ma a turbéki templom áll. Megemlíti azt a már a *Mars Hungaricusban* is tévedésként aposztrofált hagyományt, miszerint „egy hársfa állott nem messze a vártól, a tóparton”, ahol golyótól találva esett el Szulejmán. A belső részeit szerinte onnan szállították át Turbékra. Bemutatja és értelmezi azt az Esterházy Pál-féle ábrát, amely a

Turbék települést történelme során először elpusztító 1664-es téli hadjárat alkalmával készült. Az ábrát úgy értelmezi, hogy azon egy három oldalról vizesárokka körülvett erőd látható, amelyen belül a türbe és más épületek álltak. A felszabadító háborúk idején a katolikus egyház birtokába került Turbék. Említést tesz továbbá az Almás-patak közelében fekvő „Török temetőről” is, melyet az ő korában, a 20. század elején is így hívtak. Közlése szerint a Szulejmán türbéje körül található más török sírokból a csontokat oda átvitték és eltemették, mivel a türbe helyén, Turbékon Szűz Mária tiszteletére templomot emeltek. Az elsősorban Szigetvár visszafoglalásának idejét és körülményeit vizsgáló Hal Pál Németh Bélához hasonlóan a türbe-kápolna kontinuitás híve. Németh céloz rá, Hal viszont elsőként fogalmazza meg az általa szabálytalan ötszögletűnek leírt „Török temető” (HAL 1939), illetve a Leandro Anguissola hadmérnök térképén szereplő „F” jelzetű halálhely azonosságát. Ennek ellenére azt mégsem Szulejmán halálhelyeként, hanem Némethtel egyezően a törökök temetőjeként és a Turbéki templom körül kisedett török csontok nyughelyeként azonosítja. Meg kell jegyezzük, hogy az eddigi terepi kutatások nem találtak semmi nyomát ennek az osszáríumnak.

Takáts Sándor munkájában (TAKÁTS 1927) ismertette a türbe építésének egyes adatait, továbbá a síremlék körüli jelentős település kialakulását, majd az építmény(ek) pusztulásának körülményeit. Tanulmányában szintén megjelent a már említett néphagyomány (hársfa alá temették a szultánt, és nem csak a muszlimok, de a keresztények számára is búcsújáró hely lehetett). Annak a meggyőződésének is hangot adott, hogy a hagyomány és az 1913-ban elhelyezett emléktábla ellenére a turbéki Segítő Szűz Mária templom nem lehetett az egykori mauzóleum helyszíne, azt valahol máshol kell keresni. Azt azonban nem adta meg, hogy szerinte hol.

Molnár József a Művészettörténeti Értesítőben megjelent cikkében (MOLNÁR 1965) Evlia Cselebi 1664-es élményei alapján megállapította, hogy a „fehér mészkőből” épült mauzóleum egy óra távolságra Szigetvártól keletre állt. Leírta, hogy milyen épületek helyezkedtek el körülötte. Megfogalmazta, hogy a közelben magyarok lakta település alakult ki a szőlőkben, ahová a szigetváriak szórakozni jártak. Az 1664-es téli hadjárat alkalmával született Esterházy Pál-féle vázlatrajz tanulmányozásával Molnár felvetette, a síremlék az Almás-patak mentén lehetett, hiszen a védelmi céllal épült palánkot vizesárok vehette körül. Molnár osztotta Takáts nézetét, miszerint a Turbéki templom nem azonos a sírhely helyszínével. Az ő meglátása szerint a türbe a Leandro Anguissola által 1689-ben készített térkép „F” helyszínén (F: *Orth wo der Türkische Kaiser Solimanus ist gestorben*), az ötszögletű, körülkerített térségben látható kör alakú „épület” helyén, az Almás-patak partjától kisebb távolságban keletre lehetett. Az Evlia Cselebi által egy helyütt említett (egyik) szultáni sátorhely, a korabeli legendákkal egyezően egy „tó” partján állt, ez Molnár szerint erősíti a fenti nézetet. A turbéki kegytemplommal való egyezést pedig ekként utasította el: „elképzелhetetlen, hogy a katolikus egyház állított volna emléket egy ’pogány’ szultán hamvai fölé”.

Nicolas Vatin (VATIN 2005) a test eltemetésének helyszínével kapcsolatban megállapította, hogy azon a helyen 1574-ig egy gyümölcsöskert állt. Oszmán forrásokra támaszkodva úgy vélte, a síremlék 1576-ban vagy az azt közvetlenül megelőző egy-két évben épülhetett fel. A türbe-emeltetésre véleménye szerint politikai és térfoglalási szempontból volt szükség a Zrínyi György kanizsai kapitány vezette keresztény erőkkel vívott harcokban. Felvetette, hogy a belső szervek eltemetése csak késői legenda, az ezen a helyen álló építmény

csupán szimbolikus emlék-türbe (maqam-türbe) a szultán testének ideiglenes eltemetési helyén. A kortársak ezért nem is említik szerinte a mumifikálást. A későbbi legendát 17. századi források alapozták meg.

Molnár Imre szigetvári helytörténész azt a helyi legendát közli, miszerint a turbéki dervisek birtoka Domoloson, a turbék-zsibóti szőlőhegy keleti szomszédságában álló pusztán volt (MOLNÁR 2009). Ezt eddig senki sem tudta megcáfolni vagy megerősíteni.

A fentebb ismertetett alapvető tanulmányokon kívül, kutatásaik keretében több történész, illetve oszmanista is fontos részletekkel gyarapította a Turbékkal, valamint a síremlékekkel kapcsolatos ismereteinket. Vass Előd (VASS 1993) az 1579-es szandzsák-összeírás adatai alapján közölte, hogy a sírhely körül létrejött település két mahalle méretű volt, továbbá megadta a mahallék nevét és a családfők/háztartások számát is.⁴ Ágoston Gábor a hódoltság korának művelődése és hitélete (ÁGOSTON 1993) kapcsán foglalkozott a sírhellyel és az első türbedár életével, a mosztári Ali Dedével. Úgy tűnik, hogy ő, a szarajevói Gázi Hüsrev bég derviskolostor sejkje lett az első turbéki türbedár. Megállapította, hogy Turbék fontos szellemi központja volt a hódolt Magyarországnak. Gárdonyi Máté egyháztörténész (GÁRDONYI 2004) a szulejmáni sírhely utóéleteként a turbéki katolikus templomban elhelyezett, passau eredetű Mária-hilf-kegykép több dimenziós szakrális, politikai jelentőségét dolgozta fel kitűnő tanulmányában. Megállapítja, hogy a Segítő Szűz Mária-kegykép a passau eredeti oltárkép „törökverő” jellegét tükrözi vissza. Ugyanakkor volt dinasztikus, ellenreformációs, német és a katolikus megújuláshoz kötődő jellege is. Felhívja a figyelmet azokra az ellentmondásokra, amelyek a türbe-templom kontinuitást jellemzik, valamint a „Turbék” név keletkezésével kapcsolatos érdekes megfontolásokra is. Hegyi Klára a turbéki katonaság változó létszámáról, egyes lakosok foglalkozásáról közöl adatokat, de nyomát találta a palánk imaházának is a pénztári naplóban (HEGYI 2007). Gózszy Zoltán (GÓZSY 2012) a Szigetvár 18. századi történetét feldolgozó monográfiájában említi a türbét, amivel kapcsolatban arra az álláspontra helyezkedik, hogy a síremlék ott állt, ahol ma a turbéki templom. A két létesítményt összekötő spirituális szál a Segítő Szűz Mária kultusza. A hellyel kapcsolatos megállapításai közül az emlékezetpolitikai vonatkozások a legértékesebbek. Sudár Balázs (SUDÁR 2014) adattárában összegzi a hellyel kapcsolatos fontosabb oszmán forrásokat és ismereteket. Rámutat a türbe elhelyezkedésére vonatkozó ellentmondásokra is, melyek feloldása még várat magára. Megállapítja, hogy „a helyi hagyományok a Turbék dombi templomhoz kötődtek, itt azonban az ásatások tanúsága szerint nincs nyoma”.

A régész Kováts Valéria a többszögletű, a széleken sánicszerűen felmagasított földhányással és árokkal védett lapos dombterületet, az ún. „Török temetőt” a főhadiszállás és egyben Szulejmán szultán halálhelyeként határozta meg. Épületnyomok hiányában azonban a sírépületet nem a „Török temetőhöz”, hanem a turbéki templomhoz kötötte. 1971-ben ásatásokat folytatott a templom belsejében és a templomudvarban is. Eredményeit részletesen nem publikálta, de ismerjük ásatási dokumentációját (KOVÁTS 1971). Hipotézise szerint a középkorban egy gótikus kápolna állhatott ezen a helyen, amit az oszmániak esetleg felhasználhattak a türbe építéséhez. A templomban megfigyelt és leírt másodlagosan beépített török kori építőanyagokat, tartozékokat is. Az egykori mauzóleum, a török erődítés, alapfalak, árkok vagy megtelepedett népesség nyomait azonban nem sikerült azonosítani. A templomudvarban talált, általa hódoltság korinak tartott, bontásból származó téglák alapján mégis

⁴ A két mahalle: Bayazid fia Mehmed mahalle 23 háztartás, Ali fia Veli mahalle 28 háztartás (VASS 1993).

arra a következtetésre jutott, hogy a síremlék és az azt körülvevő erőd legvalószínűbb módon a templom helyén állhatott. Ezzel egyidejűleg 1971-ben és 1972-ben a templomtól mintegy 1 kilométeres távolságra, a turbéki-zsibóti-szőlőhegy tetőrészen is folytatott feltárásokat (KOVÁTS 1973). Ennek során egy négyzetes alaprajzú, kitűnően megépített, faragott kövek felhasználásával készült hódoltság kori „középületet” azonosított. A vizsgálatokat nem fejezte be, csupán az épület egy részét tárta fel. Az épület funkciójának érdemi meghatározását a környék átkutatásához kötötte, ez viszont elmaradt. Az ásatás dokumentációja a múzeumi irattárban már nem lelhető fel, így részletekbe menő információink a kutatásról sajnos nincs, csak néhány (egy helyi lakos birtokában fennmaradt) korabeli fotóval rendelkezünk. 1982-ben ez a hely – részben a néphagyományhoz is igazodva – mint török kori „rom”, török őrhely jelent meg a Baranya Megye Földrajzi Nevei kötetben (PESTI J. 1982), illetve vált a köztudat részévé. Ebben a megyei földrajzi névanyag eredetét feldolgozó munkában a turbéki templomra vonatkozóan az szerepel, hogy az a türbe helyén épült. Név szerint említi Kováts Valériát is, mint aki a területet, az objektumokat kutatta, ezért talán nem tévedünk, ha feltételezzük, hogy miként a türbe-templom folytonosság, úgy a Török-rom, „török kori őrtorony, őrhely” meghatározások is az ő álláspontját tükrözték, amelyek a kötetbe az erős szigetvári kutatási érdeklődéssel és komoly helyismerettel bíró Szita László közreműködésével kerültek be.

Hancz Erika és Fatih Elcil Kováts Valéria ásatási dokumentációjának hiányosságai miatt, továbbá azért, mert Kováts nem tudott még geofizikai vizsgálatokra támaszkodni, 2009-ben a templomkertben szondázó feltárást, illetve a templombelsőben és a templomkertben geofizikai vizsgálatokat folytatott (HANCZ – ELCIL 2012). A vizsgálatok nyomán megállapították, hogy a turbéki templom helyszínén nem lehetett a szultáni sírhely. Nem csupán a számos forrás által közölt tekintélyes méretű épületeknek, sáncoknak, palánkfalnak, árkoknak nem találták nyomát, de a hosszabb megtelepedésre utaló, a mindennapi élet jeleit mutató régészeti leletek sem kerültek elő a korszakból. Az előkerült tárgyak 18. századiak vagy későbbiek voltak. A pénzügyi korlátok miatt azonban nem a teljes felületen végezték a vizsgálatokat, így nem tisztázták a kápolnaudvaron Kováts által feltárt, általa török korinak gondolt bontott téglák eredetét sem.

Az 1903 és 2012 között folyó kutatások nem tudtak egyértelmű választ adni arra, hogy hol volt a szultán halálhelye, hol épült fel a türbe és milyen szerepe volt a turbéki Segítő Szűz Mária templomnak a hely emlékezetének fennmaradásában. Több hipotézis is felmerült, de ezeket nem sikerült senkinek sem igazolnia, ugyanis a rendelkezésre álló levéltári források szűkösek voltak és ellentmondásos értelmezéseket tettek lehetővé (vízparti vagy dombsági terület). Nem kerültek elő a vizsgálati helyszíneken olyan régészeti jelenségek (leletek), melyek egyértelmű jeleit adhatnák a türbe és a körülötte emelkedő épületek egykori jelenlétének. Súlyos problémaként jelentkezett, hogy a korabeli (tizenhat és tizenhetedik századi) források környezeti jellemzőit hogyan lehet egy huszadik, illetve huszonegyedik századi tájban értelmezni. Az egy-egy diszciplína szakértői számára rendelkezésre álló információk túlzottan korlátozottak voltak, inkább csak ötletszerű felvetésekre voltak alkalmasak. Mindezek a kutatás koncepciójának újragondolását, újabb történeti források feltárását, valamint új módszerek, technológiák alkalmazását tették szükségessé.

4. A multidiszciplináris kutatócsoport vizsgálati eredményei és az ehhez kötődő szakmai reakciók

Az új, Pap Norbert-féle kutatási koncepció (PAP 2014) alapja a geográfiai szemlélet, a team-munka, a felhasznált információk körének bővítése, a kutatómunka keretrendszerének újragondolása, a természettudományos módszerek arányának növelése, a multidiszciplináris jelleg erősítése, az integrált táji szemlélet érvényesítése, valamint a szigorú minőségbiztosítás következetes alkalmazása volt. A kutatásvezető célul tűzte ki, hogy a kevés és esetleges információ megszerezésre kerüljön, továbbá az információk köre jelentősen bővüljön. Az új koncepció felértékelte a későbbi, 17. század végi, 18. századi levéltári és az ezt követő időszakból fennmaradt térképi forrásokat. Az ezen időszakból származó dokumentumok száma ugyanis nagy, de a lokalizáció szempontjából is jól használhatók, hiszen az adattartalmuk gazdagabb és földrajzi szempontból is precízebb (peres iratok, urbáriumok, térképszerű ábrázolások, katonai felmérések, kataszteri térképek stb). Fontos kiindulópont volt, hogy a 16. század közepétől a 18. század közepéig terjedő vizsgálati időszak az ún. kis jégkorszak időszakával mutat átfedést. A klimatikus viszonyok, melyek a korabeli dokumentumokban is tükröződtek, jelentősen különbözhetnek a maiaktól. Így képet kellett kapnunk a korabeli környezeti viszonyokról is. A vizsgálatokat a török kormány részéről döntő részben a TIKÁ finanszírozta egy támogatási szerződés keretében (a szerződés 2012. novemberében Ankarában került aláírásra, a munka 2013. januárjában indult). A kutatásba a geográfusokon kívül történész, művészettörténész, régész, geomorfológus, geoinformatikus, geofizikus, sőt még patológus szakértő is bevonásra került. A kutatócsapat összetétele, a bevont konzultánsok széles köre időről-időre változott. A kutatás az általános szakmai szabályok figyelembe vételével, valamint a szerződések által előírt feltételek alapján különös gondossággal került dokumentálásra.

Az írásos források jobb értelmezésére, a régészeti vizsgálatok alátámasztására Gyenizse Péter és Bognár Zita végzett el egy térinformatikai alapú vizsgálatot, amelynek révén sikerült az egykori (16–17. századi) vízhálózatot, úthálózatot és a földhasználatot rekonstruálni (GYENIZSE-BOGNÁR 2014). A modell segített több területet kizárni a vizsgálatból, de általa képet alkothattunk a korszak tájképi elemeiről is, amelyek a forrásokban megjelentek. Különösen a vízhálózatra vonatkozó megállapítások révén kellett több korábbi feltevést felülvizsgálni. Az egyik hipotetikus türbe-helyszínről, az Almás-patak menti térségről kiderült, hogy a korszakban időszakosan víz alatt állt, építkezésre, tartós megtelepedésre alkalmatlan terület volt. A vizenyős területen fekvő turbéki templom környékéről nem lehetett látni a várat, így vezetési pontra való alkalmatlansága valószínűsíthető. Ezzel a lehetséges és valószínűtlen vezetési pontok meghatározásában is jelentős előrelépésre került sor. A kutatócsoport által hipotetikus helyszíneként vizsgált szőlőhegyi terület a másik két helyszínnel ellentétben megfelelő vezetési pont lehetett, jó láthatósággal. A terület építkezésre alkalmas volt. Pécs felől az oszmán hadak ide érkezhettek (PAP et al 2015).

Hancz Erikának sikerült bővítenie az oszmán (HANCZ 2014) források körét. Ezek közül is ki kell emelnünk a Szokollu Mehmed nagyvezír által létesített, a türbe mellé emelt dzsámira vonatkozó 1574. évi dokumentumot. Kitanics Máté a szultáni sír meghatározására vonatkozó, döntő jelentőségű keresztény (KITANICS 2014) források (magyar, német és latin nyelvű) széles körét kutatta fel és elemezte. Ezekből a korábban is ismert, újra megvizsgált és teljesen új

forrásokból sikerült kinyerni számos földrajzi jellegű információt. Ez alapján került sor 2013. február–márciusban azon hely azonosítására, amelyre a továbbiakban a vizsgálatok irányultak (1. táblázat).

	Az információ forrása	Távolság/idő a vártól, illetve Szigetvártól	A hely földrajzi jellege	Földhasználat	A hely beépítése
1.	Cserenkó Ferenc (1566)	negyed mérföldre a vártól (cc. 4 km)	Szemlő-hegy, „fenn a dombon”	n.a.	n.a.
2.	Budina Sámuel (1568)	negyed mérföldre a vártól (cc. 4 km)	Szemlőhegy	szőlők közelében	n.a.
3.	oszmán forrás (1573)	n.a.	n.a.	gyümölcsös kert	nincs még beépítve
4.	oszmán összeírás (1574)	n.a.	n.a.	n.a.	meccset, ahol Szulejmán szultán teste időlegesen eltemetésre került
5.	oszmán összeírás 1579-ben Szigetvárról és környékéről	„Szigetvár közelében”	Szulejmán kán kolostorának helysége (kaszaba)	1 szőlő, 5 szántó	két mahalle méretű település, 23 és 28 háztartás
6.	Evliá Cselebi (1664)	egy óra, keletre a vártól	egy nagy hegy tetején	kertes-dombos helyen	a síremlék Szultán Szulejmán Kán sátorának méretében
7.	Wagner, Ch. (1689)	másodórára Szigeten kívül	dombon (Türbe Daghi)	szőlők és gyümölcsös kertek	erődítés
8.	Urbárium (1692)	egy órácska a várostól	szőlőhegy (Turbék)	szőlő, gyümölcsös	egy elhagyott török meccset, ahol egykor Szulejmán volt eltemetve
9.	Urbárium (1692)	negyed mérföld (cc. 4 km)	Turbék helység egy hegyen	gyümölcsös, szőlő és szántó	falazott templom, magas toronnyal
10.	Hofffinanz Ungarn (1693)	n.a.	Turbék	n.a.	“kápólnák” márványból, ólom tető, torony, a helyen, ahol Szulejmán sírja egykor volt
11.	Urbárium (1720)	n.a.	szőlőhegy, Turbék, melynek egykori neve Szibod (Zsibót)	szőlő	egykor sír formájú mosé volt itt
12.	Prothocollum (1717-1734)	n.a.	„Török sánc”	szántó föld (kukorica), művelés alatt nem álló terület, ahol egykor az erőd állt	itt „török falak”, egykor erőd, illetve szétbontott kút volt
13.	Prothocollum (1738)	n.a.	“Török sánc”	szántó föld (kukorica)	tekke (dervis-kolostor), sánc volt itt
14.	Urbárium (1747)	n.a.	“Török sánc”	szántó föld	n.a.
15.	Contractus (1789)	n.a.	“Török sánc”	szántó föld	n.a.

1. táblázat: A szultáni sírra (a türbére, a Török sáncre, Turbékra, a halál helyére) vonatkozó írott források, a földrajzi lokalizációt segítő feljegyzések

Források: 1. *Ruzsás – Angyal* 1971/ 2. *Molnár* 1978/ 3. *Vatin* 2005/ 4. *Sinan Bey oğlu eski Sadrazam Şehit Mehmet Paşa Vakfı*, 1574 /5. *Vass* 1993/ 6. *Dağlı – Kabraman – Sezgin* 2003/ 7. *Wagner* 1700/ 8. *MNL, Urbaria et Conscriptioes*, 50 : 57; 8./ 9. *MNL, Urbaria et Conscriptioes*, 136 : 30; 3./10. *MNL Hofffinanz Ungarn*, W2279. /11. *MNL, Urbaria et Conscriptioes*, 66 : 21; 1./12. *Szigetvári Katolikus Plébánia, Prothocollum Parochia Magno Szigethana...* (1717–1734)/ 13. *Szigetvári Katolikus Plébánia, Prothocollum Parochia Magno Szigethana...* (1738)/ 14. *MNL Urbaria et Conscriptioes*, 94 : 30 ; 5. / 15. *SML Contractusok* 1789 (1604 –1891)

A fentebb sorolt források egy a szigeti vártól keletre vagy északkeletre 4-4,5 km távolságban, egy órányira fekvő helyszínre mutattak, amely egy nagy domb tetején helyezkedett el. Ezt végül a vártól 4,2 km távolságban, a Szilvási csárda szomszédságában, a szőlőhegy tetején sikerült azonosítani (PAP et al, 2015).

A hely nem volt teljesen ismeretlen, hiszen „oszmán középületként” (KOVÁTS 1973), „Török romként”, lakossági régészeti bejelentési helyként már ismert és „dokumentált” volt, csupán a pontos kiterjedése, belső szerkezete, jellege és funkciója maradt ismeretlen. A később kialakult vita, melyet Szabó Géza kezdeményezett (SZABÓ 2015), hogy kinek az érdeme a hely azonosítása, részben értelmetlen, hiszen egy legalább 1971 óta ismert és bejelentett oszmán kori régészeti lelőhelyről van szó. Az pedig, hogy a hely összefüggésbe hozható a szultáni temetkezési hellyel, Kitanics felvetése volt. Ez a részletes kutatási dokumentáció alapján vitathatatlan.⁵

A kutatás során kiterjedt terepi vizsgálatokra került sor 2013-ban, 2014-ben és 2015-ben. Ezek a vizsgálatok Hancz Erika régész számára kiadott engedély alapján és az általa készített jelentésekben kerültek dokumentálásra. Fontos kiemelnünk, hogy ezen vizsgálatokat nem magányos kutatók, hanem a kutatócsoport tagjai közösen végezték.

A 2013-as terepi kutatási eredmények problémásak: hiányosak voltak, publikálásra alkalmatlanok, továbbá az adatok interpretálása meglehetősen ellentmondásos. Az első régészeti megfigyelések, geodéziai és geofizikai vizsgálatok több esetben zsákutcát jelentettek. A 2013-as évben a tájrekonstrukciós (geoinformatikai) munka és a történeti források felkutatása jól haladt, de a régészeti jellegű felvetések meghatározóan nem igazolódtak.

Az ebben az időszakban a turbéki templom környékén végzett mérések a türbe és környezetének meghatározására, valamint a templomtól északra (mintegy 750 méterre) végzett szondázó ásatások annak a hipotézisnek az igazolására, hogy esetleg ott lehettek az oszmán hadsereg tömegsírhelyek, sikertelenek voltak. A felvett adatokkal kapcsolatban módszertani kétségek is felmerültek. A templomtól északnyugatra végzett feltárások során meghatározott sekély, hosszabb idő alatt feliszapolódott kelet-nyugati csapású árok értelmezése adatok híján erősen kétséges. Szabó felvetését, hogy ez az oszmán tábor északi sáncárka lehetett, semmilyen lelet nem támasztotta alá (SZABÓ – KOVÁCS – BARKÓCZY 2013) (HANCZ 2013/15, ásatási jelentés). A kutatócsoport valószínűsíti, hogy ez egy a hódoltsági időszakot követően kialakított vízelvezető árok lehetett, a csekély mélység sem igazolt semmilyen védelmi funkciót. A geofizikai vizsgálatok gyakorlatilag nem hoztak pozitív eredményt. A szőlőhegy tetőrégiójában a nehéz mérési körülmények (nagy mennyiségű fémhuzal) és a 2013. évi vizsgálatokat végző geofizikusok eszközeinek korlátozottsága miatt nem kaptunk értékelhető adatokat, így a vizsgálat egy helyben topogott.

A 2013 nyarán folytatott terepi vizsgálatok a szőlőhegyi lelőhely kiterjedésének és szerkezetének megállapítására több szempontból is sikertelenek voltak. A leletek felszíni összegyűjtésével végzett vizsgálat szelektív volt, ugyanis a jelentős beépítés, az elkerítettség, a földhasználat (füves térségek) és az egyes tulajdonosoknak a mérésektől való elzárkózása miatt összességében torz, csak egyes részleteiben hiteles vizsgálatot tudtunk megvalósítani. A közös vizsgálati eredményeket Szabó később jogosulatlanul (a vizsgálatban résztvevő kutatás- és az ásatásvezető engedélye nélkül) közölte (SZABÓ – KOVÁCS – BARKÓCZY 2013) (SZABÓ – KOVÁCS

⁵ A helyszínre kiszállás 2013. február 27-én történt, azt megelőzően Kitanics e-mailben veti fel kérését (a források alapján) a helyszín megvizsgálására. A kiszállás a havi kutatói beszámolóban is szerepel.

– SZÓKEFALVI 2014) (SZABÓ 2015). Azok tartalma – már említett módon – többféle tévedést, illetve hibát hordozott. Többek között egy ott megfigyelhető árok futását nem méréssel, hanem becsléssel határozta meg, mint később kiderült, jelentős hibákkal. Szabóval a kutatási évad végén, szerződésének lejártával a kutatócsoport megszakította az együttműködést.

Szabónak a kutatócsoportból való távozását követően a kutatásban jelentős változások következtek be. A kutatócsoport módszertani és személyi értelemben is újjászervezésre került. A pontatlanságok, az eredmények bizonytalansága és a mérés módszertani problémái miatt a kutatócsoport a területen a vizsgálatok más módszerekkel végzett megismétlését döntötte el. Ehhez GPS-t (Garmin GPSMAP 60CSx Handheld GPS Navigator) és drónt is igénybe vett. Ennek révén a felmérés már sokkal pontosabban biztosította a lelőhely alapos megismerését. Meghatároztuk a lelőhely kiterjedését, az árkok futását pedig légifelvételek segítségével készített mikrodomborzati modellezéssel 2015 január-februárjában pontosan azonosítottuk.⁶

A szőlőhegyi lelőhelyen és a turbéki templom szűkebb, illetve tágabb környezetében 2014 októberétől kezdődően átfogó, több módszert is kombináló új geofizikai méréssorozat készült, ezúttal már a Geomega Kft. geofizikusaival (Tóth Tamás, Hámori Zoltán) közösen. A vizsgálatokat ground conductivity meter (EM-38) és vertical magnetic MagMapper G-858 műszerekkel, továbbá talajradarral végeztük. A méréseken konzultánsként török szakember, geofizikus és régészeti szakértő működött közre. A vizsgálatok ezúttal mindkét helyen használható adatokat eredményeztek (GEOMEGA – GEORESEARCH 2014).

A templom kertjében és környékén (a turbéki út mindkét oldalán) a vizsgálatok nem tártak fel egyetlen olyan anomáliát sem, mely nagy kiterjedésű épületekre, védelmi árkokra, illetve palánk maradványaira utalt volna (GEOMEGA – GEORESEARCH 2014). A két kis kiterjedésű anomália (2x3 és 3x3 méter) a templomudvar délnyugati sarkában található süllyedék, valamint a templom előtt álló szobortalapzat környéke 18. századi, vagy későbbi emberi beavatkozásokat valószínűsít. A geofizikai vizsgálatokon túl a templom falazatában Szabó által török téglaként meghatározott téglá anyagáról (SZABÓ – KOVÁCS – SZÓKEFALVI 2014) török szakember bevonásával megállapításra került, hogy nem oszmán kori.

A levéltári vizsgálatok a 2014. évi kutatási időszakban tisztázták, hogy a templom építése későbbi (1705 és később több szakaszban), mint a türbe pusztulása (1692). A forrásokban a türbe egykori helyére utaló megnevezéssel bíró terület (Török sánc) a templommal egy időben, de attól eltérő helyszínen lett lejegyezve. Mindezek alapján végleg elvetettük a Segítő Szűz Mária templom török (esetleg szulejmáni) eredetét. A további vizsgálatok már a kegyhely emlékezeti jelentőségével foglalkoznak, részben azzal, hogy a „törökverő” Máriahilf kép legitimációját, egyben a búcsújáróhely vonzó képességét mennyiben erősítette az a talán mesterségesen keltett vagy csak erősített legenda, hogy a templom Szulejmán sírjának maradványaira épült. Talán ezzel

⁶ A légifelvételek elkészítéséhez merevszárnyú RPAS (Remotely Piloted Aircraft Systems) rendszert alkalmaztunk. A felvételeket Canon CanonPowerShot S100 fényképezőgéppel készítettük. A területről készült felvételek feldolgozásához az orosz Agisoft LLC. által készített Photoscan nevű szoftvert használtuk. Az SfM algoritmus segítségével a program kiszámolja a kamerapozíciókat, és ebből felépíti a terület 3D pontfelhőjét, amely a valós terep leképezése. A program képsorozatokkal dolgozik, amelyek az adott terület és közvetlen környezetéről, több nézőpontból készültek. A feldolgozás első lépcsőfoka az elkészült és nagyszámú felvételek kiválogatása (pl. homályos képek szűrése) és maszkolása (felesleges részek kitakarása) volt. Ezen folyamat során 97 darab képet választottunk ki feldolgozásra. Ezt követően a program kiszámolt a képek alapján egy 3D pontfelhőt (sparse point cloud). A feldolgozás következő szakaszában elkészült a poligonháló, majd erre került a textúra. A folyamat utolsó szakaszában exportáltuk az ortofotót és a felületmodell.

is szimbolizálta volna a szakrális tér visszafoglalását, Szűz Mária és a szentkép kisugárzó erejét (PAP 2014).

A szőlőhegyi helyszínen a leletek intenzitásával korreláló módon, a középpontban három épületet sikerült azonosítani talajradarral (GEOmega – GEORESEARCH 2014). Ezek egyike egy négyszögletű, Mekkára tájolt épület, minden valószínűség szerint ugyanaz az építmény, melynek egy részletét 1972-ben Kovács Valéria már feltárta és mint oszmán középületet azonosította, illetve amely mint magányos őrtorony, „török rom” került be a köztudatba és a szakirodalomba. Jellemzői alapján valószínűsíthető, hogy egy mecsetről van szó. A szintén délkeletre tájolt cellás beosztású, nagyméretű épület a mecset jellegű épülettől északnyugatra minden bizonnyal a dervisek kolostora. Ezekről északra egy harmadik épület alapjai látszanak. Amennyiben a Turbékéről készült Esterházy Pál-féle vázlatrajz tartalma hiteles, akkor ez utóbbi a katonák laktanyájának részletét mutathatja. A település központi magjához képest távolabb, a legnagyobb kiterjedéssel déli irányban további épületekre utaló maradványok kerültek elő, de ezek kisebb, kevésbé tartós építmények lehettek. Ezek beazonosítása további kutatómunkát igényel.

Az elmúlt időszakban különböző levéltárakban talált térképszerű ábrázolások megerősítették, hogy a zsidóvízi vízfolyáshoz közelebb, az Almástól távolabb egy közepes jelentőségű városka alakult ki az 1680-as évekre, melyet a források azon jellemzője alapján tartottak említésre méltónak, hogy ott állt Szulejmán szultán sírja (Jacob von Sandrart; Giacomo Cantelli da Vignola; Nicolas de Fer; Vincenzo Maria Coronelli; Fabius Antonius Colloredo térképeiről van szó). A szőlőhegyi település minden, a kutatás által felvetett kíváncságnak megfelel. Mivel ilyen típusú település csak egyetlen egy volt a hódoltság területén, ezért okkal vélhetjük, hogy a meghatározott helyszín: Turbék zarándokközpont és a hozzá tartozó városka. Ugyanakkor a nevezett épületek funkciójának meghatározásához ásatásokra lesz szükség.

A vizsgálatokhoz kapcsolódóan Feridun Emecen (EMECEN 2014), a 2014-ben kiadott „Szulejmán szultán emlékezete Szigetváron” (PAP 2014) című kötet török lektora arra az álláspontra helyezkedett, hogy a türbe okvetlenül a szultáni sátor helyén épült. Továbbá leszögezte, hogy Evlia Cselebi (1664) szemtanúként tett, a földrajzi környezetre vonatkozó leírása kétségtelenné teszi, hogy a komplexum (türbe, tekke, vár, lakóterület) egy dombtetőn épült fel, és egyértelműen elutasította az Almás-patak menti fekvést. Ugyanakkor úgy vélte, hogy a turbéki-zsidóvízi-szőlőhegy és a turbéki templom közelsége miatt csak további vizsgálatok révén, a türbe környezetében fekvő nagy épületek alapfalainak azonosításával lehet a lokalizációban (templom vagy szőlőhegy) döntést hozni.

Az eddigi forrásokat illető kritikák közül kiemelkedik Kovács Gyöngyi (KOVÁCS 2015) írása, amelyben az Esterházy-féle rajz forrásértékét elemzi. Összehasonlító módszerrel vizsgálta, hogy a dél-dunántúli török palánkok (Barcs, Berzencze stb) régészeti vizsgálatok alapján mennyiben felelnek meg az 1664-ből származó, ezeket bemutató, Esterházy Pál-féle ábrázolásoknak. Megállapította, hogy vannak részletek, amelyek közelítenek az 1664-es (a részleges pusztulás előtti) állapothoz, más részletek pedig akár jelentősen különbözhetnek is attól. Mindezek alapján feltételezhetjük, hogy az ábrát kellő óvatossággal lehet csak a konkrét helyszín vizsgálatánál alkalmazni.

A további régészeti vizsgálatok esetében azt sem szabad elfelejtenünk, hogy Evlia Cselebi közlése szerint 1664-ben az újjáépítés a korábnál nagyobb méretben történt meg. A település végleges pusztulás előtti alaprajza, képe akár jelentősen különbözhetett is az 1664 előttről.

A kutatócsoporttól 2013 végén különvált Szabó Géza időközben publikálta volt kollégáitól különböző elgondolásait. Szabó a türbe-templom kontinuitás mellett kötelezte el magát, írásában (SZABÓ-KOVÁCS-SZŐKEFALVI 2014) a turbéki Segítő Szűz Mária templom közvetlen környezetében sejtí a türbét. Feltevését arra építi, hogy a templomban és környezetében megfigyelhető régészeti anomáliákat (a Kovács Valéria-féle dokumentációban szereplő, valamint az általa a templom falában feltételezett török téglák, omladékként leírt jelenségek, homokkő) korábban nem megfelelően vizsgálták, ő ott török kori előzményeket feltételez. Úgy véli, leginkább a templom környéke felel meg annak a helynek, amely a források alapján valószínűsíthető (hangsúlyozza, hogy a források egy részében szereplő szántók a szőlőhegyen nem helyezkedhetnek el). Megközelítésében a szultáni hadrendre és az uralkodói sátor elhelyezkedésére, továbbá a halálhelyre vonatkozó elképzelésekkel áll elő. A szőlőhegyen található lelőhelyről úgy véli, az egy „alapítványi birtokközpont” lehetett (SZABÓ – KOVÁCS – SZŐKEFALVI 2014). Interpretációjának tudományos alátámasztása hiányos, ellentmondásos. Vizsgálatában jelentős módszertani hibák találhatók, hivatkozási rendszere nem szakszerű, az írásos forrásokra vonatkozó értelmezései helyenként zavarosak.

A kutatócsoport 2014-es vizsgálatai bizonyították nem csupán a Segítő Szűz Mária templom és a türbe egymásra épülésének lehetetlenségét, de azt is megállapították, hogy kiterjedt oszmán épületek és erődítések a templom környezetében nem voltak. A modellezett tájhasználat valószínűsíti, az írásos források (1. táblázat), egyes későbbi térképek (2. katonai felmérés) egyértelműsítik, hogy a szőlőhegyen, ahogy egyébként ma is, akkor is előfordultak szántók. A vizsgálatok cáfolták Szabó türbe-templom hipotézisét. Molnár Imre jegyzi fel néphagyományra hivatkozva, hogy a közeli Domoloson egy dervisek által működtetett birtok helyezkedett el, de erre vonatkozóan eddig semmiféle bizonyíték sem került elő. A Szabó által a szőlőhegyi helyszínnel kapcsolatban felvetett „alapítványi birtokközpont” hipotézisre bizonyíték szintén nem áll rendelkezésre. A vizsgálatok inkább mecsetre, derviskolostorra utaló jeleket állapítottak meg, így ezt a felvetést is el kell utasítanunk.

5. Eredmények és következmények

A mintegy 110 éve folyó kutatás a szulejmáni türbe lokalizációját illetően Szigetváron több helyszínen folyt és zajlik ma is. Jelen írásunkban bemutatjuk a korábbi főbb helyszínekre (Almás-patak mente, turbéki templom) és egy új, a 2013-as kutatás által felvetett helyszínrre, a turbéki-zsibóti-szőlőhegyre vonatkozó érveket, elképzeléseket és bizonyítékokat. A kutatók az újonnan feltárt írott források, térképszerű ábrázolások vizsgálata mellett a korábban már feltárt források újraértelmezését is elvégezték, és kiszűrték belőlük a földrajzi azonosításra alkalmas információkat.⁷ Az eredmények egy a vártól északkeletre, 4,2 kilométer távolságban fekvő dombos helyre mutattak. A turbéki-zsibóti-szőlőhegyen felkutatott lelőhelyen, a felszíni leletek begyűjtésével, a leletek intenzitásának vizsgálatával, valamint geofizikai vizsgálatokkal azonosításra került az az oszmán település (illetve három központi szerepű épülete), amelynek keresztény neve

⁷ A források elemzésével kapcsolatban itt említjük meg, hogy a Hofkammerarchivban őrzött Hofffinanz Ungarn 1686-1693 között keletkezett dokumentumainak, valamint a Magyar Nemzeti Levéltárban található Budai Kamarai Adminisztráció releváns iratanyagainak áttekintése a kutatócsoport jövőbeli feladata. Az ezekben található információk tovább árnyalhatják ugyanis a Turbéről eddig nyert képet.

Turbék volt. A helyet úgy tartották számon a 17. században, hogy ott temették el Szulejmán szultán belső szerveit. A városka a hódolt Magyarország egyedülálló települése volt, mely 1574 és 1692 között állt fenn, a *darülszlám* térhódításának szimbólumaként.

2013-at megelőzően diszciplinárisan egyoldalú, jellemzően magányos kutatók vizsgálatai voltak a jellemzőek. A megelőző időszak kutatásai nagyban támaszkodtak az 1566-ra vonatkozó és az azt követő néhány évtizedből való, részben ellentmondásos, az ostromhoz kapcsolódó források megállapításaira. Ebből fakadóan a kutatóknak a „sátorhely”, „halálhely”, „vízparti hely”, a türbe-templom folytonosság” és a „néphagyomány” voltak a főbb kulcsszavai. A kutatói gondolkodást az ostromtábor vélt elhelyezkedésére vonatkozó feltételezések kötötték meg, de kiterjedt csataterkutató nem történt, inkább csak analógiákra támaszkodtak a feltételezések. A megállapítások nagyon kevés tényre épültek, több esetben spekulatív természetűek voltak. Ilyen volt, hogy az ostrom megkívánt bizonyos várhoz való közelséget a szultáni tábortól/sátorhelytől, és hogy ez a távolság nem lehetett több 2-3 kilométernél, de ennél akár jóval közelebbi helyszín is lehetett. A tájrekonstrukciós vizsgálatok alapján az ostromtábor lehetséges elhelyezkedésével kapcsolatos elképzeléseket újra kellett gondolni. A vár körüli szárazulatok kis kiterjedése felvetette, hogy az oszmán sereg jóval kiterjedtebben, a vártól nagyobb távolságra is tábor verhetett, mint ahogy azt korábban feltételezték. A kortárs, 1566-os források egy része is a szultáni tábor „fel, a dombra” teszi, ahogy létezik olyan néphagyomány is, amely a szultán sátrát a szőlőhegyen helyezi el.

Az előkerült források felvetik, hogy talán több és többféle helyszínnel (halálhely, sátorhely, türbe helye) lehet dolgunk, amelyek a forrásokban megjelentek, de ennyi idő elteltével és a források hiányosságai miatt eddig nem tudtunk minden helyet és helyzetet rekonstruálni. Nem teljesen világos, hogy a szultán az ostrom idején hogyan táborozott, de egyes források alapján arra következtethetünk, hogy legalább két helyszínen is volt tábora. Az első tábor vízparton, míg a másik azon a helyen létesült, ahol később a türbe állt. A néphagyomány és a késői források ezekre a táborhelyekre visszautalnak, de ebből félreértések születtek. Az 1689-es Anguissola-féle ábrázolás szulejmáni halálhelye, az „F helyszín” egy ilyen több generációra visszatekintő, „vízparti táborozásra utaló” visszaemlékezést tükrözhet. Ennek az Almás-patakhöz közeli, vízparti helynek a valószínűségét az első kutatók számára erősítette az 1664-es Turbék ábrázolás „vizesárka” is, hiszen a vizesárokhoz víz kellett, amit a 20. században csak a patakából láttak biztosíthatónak.

Egy másik problémát jelentett és jelent ma is a helyvel kapcsolatos emlékezetpolitika.⁸ A szultáni halálhellyel kapcsolatos megállapítások és aktusok nem értéksemlegesek, és a terület kulturális történeti térképét is formálták. Az ostrom (1566) és a visszafoglalás (1689) évfordulói alkalmával többször került sor emlékezeti szövegek kihelyezésére, emlékművek létesítésére. Ezen alkalmakkor a helyszín meghatározása, a vizuális üzenet megfogalmazása a helyhez való viszonyt maga is formálta. Így lehet, hogy az 1913-ban kihelyezett oszmán-török és magyar nyelvű emléktábla a szultáni síremlékről a turbéki Segítő Szűz Mária templom falán a helyszín bizonyítékává válhatott. A szultán születésének 500. évfordulóján Szulejmán halálának feltételezett helyén, 1994-ben a Magyar-Török Barátság Park létesítése nem csupán nagyméretű

⁸ Az emlékezetpolitikai kérdés vonatkozásában lásd bővebben: HÓVÁRI J. (2014): Gondolatok a 16-17. századi magyar-török kapcsolatok 21. századi értelmezéséhez a szigetvári oszmán-török múlt kapcsán. In: PAP, N. (szerk./ed.): Szulejmán szultán emlékezete Szigetváron/Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvar'daki hatırası. Mediterrán és Balkán Fórum, VIII. évf. – Különszám. PTE TTK FI, Pécs, pp. 11-21.

szobrokat eredményezett, de itt az uralkodó szimbolikus sírját és síremlékét (türbéjét) is megépítették. A török világban a park kijelölte az Almás-patak partján a szultáni sír helyét. Másoknak a turbéki templom falán olvasható arab betűs török felirat jelentett bizonyítékot. A helyi terepviszonyokat nem ismerő kutatóknak így a források földrajzi információi semmit sem jelentettek az erős szimbolikus üzenetekkel, valamint a néphagyománnyal való összevetésben. A precíz tudományos vizsgálatok elvégzését a vallási, politikai megfontolások és azok következményei néha zavarták és időnként korlátozták. Mindez a forráskritika és a többszörös ellenőrzés alkalmazását követeli meg.

A szulejmáni sír nem csupán misztikus vagy tudományos érdeklődést kelt, de felkelti a „kincsek” iránt érdeklődők figyelmét is. Evlia Cselebi (1664) feljegyezte, hogy a szultán belsősegeit egy aranyedényben temették el. A sírra irányuló figyelmet bizonyosan befolyásolja az anyagi haszonszerzésre irányuló törekvés is. Időközben a „kincs” egyesek számára immateriálissá vált, míg a meghatározott hely önmagában is anyagi értéké lett. Ez magyarázhatja többek között a hobbikutatók megnövekedett intenzitású és kitartó érdeklődését. A vélt nemesfémeken kívül a nyomravezetőnek járó jutalom vagy a média érdeklődése is ilyen immateriális kincs. Napjaink kincskeresői, a média figyelmére áhítozók, a jutalomra vadászók mindent bevetnek, fantasztikus vagy kevésbé fantasztikus elképzeléseikkel bombázzák a kutatókat, a magyar és a török kormányzatot, a helyi önkormányzatot és a médiát. Elképzeléseiket különböző internetes felületeken közölve igyekeznek felhívni magukra a figyelmet sajátos háttérzörejt adva az elmélyült kutatásnak. A múlt pedig a maga titkaival és igazságaival újra éli magát.

Irodalomjegyzék

- ÁGOSTON G. 1993: Muszlim hitélet és művelődés a Dunántúlon a 16–17. században. In: SZITA L. (szerk.): Tanulmányok a török hódoltság és a felszabadító háborúk történetéből. A szigetvári történész konferencia előadásai a város és vár felszabadításának 300. évfordulóján. Pécs, pp. 277-292.
- ANGUISSOLA, L. 1689: Abriss von der Stadt und Vestung Sigeth. Kriegsarchiv Feldakten Wien 117 (Fasc. 167)
- ASLANAPA, O. 1984: Türk Sanatı. İstanbul.
- AYVERDI, E. H. 1957: Yugoslavya'da Türk Abideleri ve Vakıfları. In: Vakıflar Dergisi Sayı 3, Ankara, pp. 1-73.
- BOROS GYÉVI L. 1981: A pécsi egyházmegye horvátjai a XVII. század végéig. In: A pécsi egyházmegye shematizmusa 1981. Pécs, pp. 128-51.
- BUBICS ZS. 1895: Eszterházy Pál Mars Hungaricus. Franklin-Társulat Nyomdája, Budapest
- CANTELLI, G. 1686: L'Ungaria nuovamente descritta, et accresciuta di varie notizie da Giacomo Cantelli da Vignola. G. G. Rossi, Roma
- COLLOREDO, F. A. 1689: Serenissimo ac Potentissimo Hungariae Regi Josepho Primo Hanc totius Hungariae tabulam dum in Antiquissima... Fabius Antonius Marchi Colloredo Physicae Studiosus, Viennensi
- CORONELLI, V. 1688: Le Royaume de Hongrie Divisé en Haute, et Basse Hongrie avec l'Esclavonie... J. B. Nolin, Paris
- CORONELLI, V. 1691: Corso del Danubio da Vienna Sin' à Nicopoli..., Venezia
- DAĞLI, Y. – KAHRAMAN, S. A. – SEZGIN, I. 2003: Evliya Çelebi Seyahatnamesi. Transkripsiyon dizini 7. Cilt. İstanbul, pp. 18-19.
- EMECEN, F. 2014: Gondolatok 'Törvényhozó Nagy Szülejmán szultán „elveszett” türbéjéről/Kanuni Sultan Süleyman'ın "Kayıp" Türbesi Üzerine Notlar. In: PAP, N. (szerk./ed.): Szülejmán szultán emlékezete Szigetváron/Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvár'daki hatırası. Mediterrán és Balkán Fórum, VIII. évf. – Különszám. PTE TTK FI, Pécs, pp. 129-35.
- ESTERHÁZY, P. 1989: Mars Hungaricus. Zrínyi, Budapest, 562 p.
- FER, N. 1687: Le Cours du Danube et des rivières qui s'y déchargent, où se trouvent les Frontières des Empires d'Allemagne et de Turquie. Chez N. de Fer, Paris
- HAL P. 1939: Szigetvár 1688 és 1689-ben: Szigetvár török uralom alól való felszabadulásának 250. évfordulója alkalmából. Szigetvár, 20 p.
- GÁRDONYI M. 2004: A passai „törökverő” Mariahilf-kép Szulejmán szultán szigetvári sírja felett. In: Beke M. (szerk.): Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis Volume II. Budapest, 2004. pp. 41-49.
- GEOMEGA (TÓTH T. – HÁMORI Z.) – GEORESEARCH 2014: Research in Szigetvár localising the former Ottoman settlement of Turbek, the place where the inner organs of Suleiman the Magnificent were buried. Report of geophysical examinations in Turbék made by Geomega LTD, Budapest.
- GERŐ GY. 1976: Török építészeti emlékek Magyarországon. Budapest, 40 p.
- GERŐ GY. 1980: Az oszmán-török építészet Magyarországon (Dzsámik, türbék, fürdők). In: Művészettörténeti Füzetek 12. Budapest, 180 p.
- GOODWIN, G. 1971/2003. A History of Ottoman Architecture. Thames & Hudson Ltd., London

- GÓZSY Z. 2012. Szigetvár története a 18. században. Szigetvári Kultúr- és Zöld Zóna Egyesület és a Szigetvári Várbaráti Kör, Szigetvár, 324 p.
- GYENIZSE P. – BOGNÁR Z. 2014: Szigetvár és környéke 16–17. századi tájrekonstrukciója katográfiai és geoinformatikai módszerekkel/Sigetvar ve Çevresinin Haritacılık ve Jeoenformasyon Yöntemleriyle 16–17. Yüzyıl Peyzaj Rekonstrüksiyonu. In: PAP, N. (szerk./ed.): Szülejmán szultán emlékezete Szigetváron/Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvar'daki hatrası. Mediterrán és Balkán Fórum, VIII. évf. – Különszám. PTE TTK FI, Pécs, pp. 73-90.
- HANCZ E. 2013/15: Szigetvár külterület, Kápolna melletti dűlő, kutatóárkos régészeti feltárása (2013. augusztus 15-16.), ásatási jelentés
- HANCZ E. 2014: Nagy Szülejmán Szultán Szigetvár környéki sátorhelye, halála és síremléke az oszmán írott forrásokban / Osmanlı Kaynaklarına Göre Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvar'daki Otağ Yeri, Ölümü ve Türbesi. In: PAP, N. (szerk./ed.): Szülejmán szultán emlékezete Szigetváron/Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvar'daki hatrası. Mediterrán és Balkán Fórum, VIII. évf. – Különszám. PTE TTK FI, Pécs, pp. 55–71.
- HANCZ, E. – ELCİL, F. 2012: Excavations and Field Research in Sigetvar in 2009–2011, Focusing on Ottoman-Turkish Remains. In: International Review of Turkish Studies 2:4 (Winter), pp. 74–96.
- HÓVÁRI J. 2014: Gondolatok a 16–17. századi magyar-török kapcsolatok 21. századi értelmezéséhez a szigetvári oszmán-török múlt kapcsán. In: PAP, N. (szerk./ed.): Szülejmán szultán emlékezete Szigetváron/Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvar'daki hatrası. Mediterrán és Balkán Fórum, VIII. évf. – Különszám. PTE TTK FI, Pécs, pp. 11-21.
- Magyar Nemzeti Levéltár, Urbaria et Conscriptioes, 136 : 30; 3.
- Magyar Nemzeti Levéltár, Urbaria et Conscriptioes, 66 : 21; 1.
- Magyar Nemzeti Levéltár, Urbaria et Conscriptioes, 50 : 57; 8.
- Magyar Nemzeti Levéltár, Urbaria et Conscriptioes, 94 : 30 ; 5.
- Magyar Nemzeti Levéltár, Hoffinanz Ungarn, W2279.
- KIA M. 2012: Daily Life in the Ottoman Empire. The Greenwood Press Daily Life Through History Series. Santa Barbara, 294.
- KITANICS M. 2014: Szigetvár-Turbék: A szultán temetkezési helye a 17-18. századi magyar, német és latin források tükrében/Sigetvar-Turbék: 17-18. Yüzyllarına Ait Macarca, Almanca ve Latince Kaynaklar Temelinde Kanuni Sultan Süleyman'ın Mezarının Oluşturulduğu Bölge. In: Pap, N. (szerk./ed.): Szülejmán szultán emlékezete Szigetváron/Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvar'daki hatrası. Mediterrán és Balkán Fórum, VIII. évf. – Különszám. PTE TTK FI, Pécs, pp. 91-109.
- İBRAHİMGİL, M. Z. – KONUK, N. 2006: Osmanlı Mimari Eserleri Cilt I. Ankara, pp. 438-68.
- KOVÁCS GY. 2015: Oszmán erődítmények a Dél-Dunántúlon. Gondolatok Szigetvár-Turbék régészeti kutatása előtt. In: Mediterrán és Balkán Fórum, IX. évfolyam, 2. szám, pp. 20-33
- KOVÁTS V. 1971: Turbék ásatási jelentés (excavation report), 1971. Janus Pannonius Múzeum Régészeti Adattár, No. 1638.83.
- KOVÁTS V. 1973: Szigetvár–Turbék szőlőhegy. In: Régészeti füzetek I. Ser. I. No. 26. 194. bejegyzés, p. 113.
- K. PINTÉR T. – SUDÁR B. 2014: Oszmán-török építészet Magyarországon. Album. Budapest, 75 p.
- MOLNÁR I. 1978: Budina Sámuel históriája, magyarul és latinul Szigetvár 1566. évi ostromáról. A Szigetvári Várbaráti Kör Kiadványai 6, Szigetvár, 45 p.

- MOLNÁR J. 1965: Szulejmán szultán síremléke Turbéken. In: Művészettörténeti Értesítő, 14: 1. pp. 64-66.
- NÉMETH B. 1903: Szigetvár története. Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság, Pécs, 389 p.
- NECIPOĞLU, G. 1996: Dynastic imprints on the Citycape: The Collective message of Imperial Funerary Mosque complexes in Istanbul. Colloque Internationale: Cimetières et traditions funéraires dans le monde islamique (Institut Français d'études Anatoliennes, Istanbul, September 28–30, 1991), ed. Jean-Louis Bacqué-Grammont, Paris, C.N.R.S, pp. 23–36.
- NECIPOĞLU, G. 2005: The Age of Sinan. Architectural Culture in the Ottoman Empire. Reaktion Books, London, and Princeton University Press, Princeton, 480 p.
- NÉMETH B. 1903: Szigetvár története. Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság, Pécs, 389 p.
- ÖNKAL, H. 2009: 'Maqam' Tombs and the Tomb of Süleyman the Magnificent in Szigetvar. In: Thirteenth International Congress of Turkish Art. Hungarian National Museum, Budapest, pp. 545-54.
- ÖZER, Ç. 2004: 16. Yüzyıl Osmanlı Saray İşlemeleri. İstanbul, 152 p.
- PAP N. 2014: A szigetvári Szülejmán-kutatás kezdetei, a 2013-as év fontosabb eredményei / Szigetvár'da Kanuni Sultan Süleyman Hakkında Yapılan Arasrtirmaların Ana Noktaları ve 2013 Yılı Sonuçları. In: PAP, N. (szerk./ed.): Szülejmán szultán emlékezete Szigetváron/Kanuni Sultan Süleyman'ın Szigetvár'daki hatırası. Mediterrán és Balkán Fórum, VIII. évf. – Különszám. PTE TTK FI, Pécs, pp. 23-36.
- PAP N. et all 2015: The Tomb of Suleiman the Magnificent at Turbek. (kézirat)
- PESTI J. 1982: Baranya megye földrajzi nevei. I. köt. Baranya monográfia sorozat. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, pp. 452-473.
- RUZSÁS L. – ANGYAL E. 1971: Cserenkó és Budina. In: Századok 105.pp. 57-69.
- SANDRART, J. 1684. Danubius Fluviorum Europae Princeps cum omnibus accessoriis Fluminibus... Chalcographus Norimbergae, Nürnberg
- ŞENYURT, O. 2012. Kosova'da Murad Hüdavendigâr Türbesi ve Ek Yapıları. – METU JFA, 29/2, pp. 285-311
- „Sinan Bey oğlu eski Sadrazam Şehit Mehmet Paşa Vakfı”, evahir-i Zilhicce/981.; 1574.03.24-04.22 (h.sz. 981). 572 numaralı defter 27 sayfa ve 20. sıra
- Somogy Megyei Levéltár „Szigetvári Község Levéltára”, Contractusok 1604-1891, oldalszám nélkül.
- SUDÁR B. 2013: A pécsi Idrisz Baba-türbe. Budapest, 120 p.
- SUDÁR B. 2014: Dzsámik és mecsetek a hódolt Magyarországon. Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak. MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest, pp. 500-504.
- SZABÓ G. 2013: A szultán temetési helyének települési környezete. Jelentés, Pécs
- SZABÓ G. – KOVÁCS Á. – BARKÓCZY P. 2013: A Szülejmán-kori harcászat és haditechnika a szigetvári ágyú és lövedékek archeometallurgiai vizsgálatának tükrében. In: Gesta XII. (2013), pp. 83-115.
- SZABÓ G. – KOVÁCS I. – SZŐKEFALVI – NAGY Z. 2014. Szülejmán szultán szigetvári türbéje körül talált izniki fajansztöredékek összehasonlító vizsgálata és az ahhoz kapcsolódó terepi kutatások eredményei. In: Gesta XIII (2014), pp. 59-78.

- SZABÓ G. 2015: Leletanyag intenzitásvizsgálatok a Szülejmán szultán szigetvári türbéjéhez tartozó kaszaba helyének meghatározásához. In: Archeometriai Műhely 2015/XII./2. pp. 89-102.
- Szigetvári Plébánia, Prothocollum Parochia Magno Szigethana ...1774.
- Szigetvári Katolikus Plébánia, könyvtárhelység Prothocollum Parochia Magno Szigethana...1774 (1717-34; 1738), oldalszámok nélkül.
- TAKÁTS S. 1927: Nagy Szolimán császár sírja. In: Rajzok a török világból. Volume IV. pp. 123-132.
- TEKINDAĞ M. C. Ş. 1970: Fâtih'in Ölümü Meselesi. TD XVI/21. İstanbul, pp. 95-108.
- TEKSARI, S. 2005: İstanbul Türbeleri. Gül Yay., İstanbul
- TURAN, O. 1971: Selçuklular zamanında Türkiye, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. 1970: Fâtih Sultan Mehmed'in Ölümü. Belleten XXXIV/134, pp. 231-234.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. 1970: Fâtih Sultan Mehmed'in Ölümü. Belleten XXXIV/134, pp. 231-234.
- ÜNVER, S. 1970: Kanunî Sultan Süleyman'ın Son Avusturya Seferinde Hastalığı, Ölümü, Cenazesi ve Defni. In: Kanunî Armağanı, Türk Tarih Kurumu 1970, pp. 301-306.
- VASS E. 1993: Szigetvár város és a szigetvári szandzsák jelentősége az Oszmán-Török Birodalomban 1565–1689. In: SZITA L. (szerk.): Tanulmányok a török hódoltság és a felszabadító háborúk történetéből. BML, Pécs, pp. 193–217.
- VATIN, N. 2005: Un türbe sans maître. Note sur la fondation de la destination du türbe de Soliman-le-Magnifique à Szigetvár – Turcica, 37., pp. 9-42.
- WAGNER, J. CH. 1700: Wagners Christlich- und Türckischer Städt- und Geschicht-Spiegel... Anhang/Oder Continuation Zu dem Christlich- und Türckischen Staedt ... Gedruckt und Verlegt bey Jakob Koppmayer, Augspurg, p. 100